

DEN SAMTIDA MÄNNISKANS motståndskraft mot yttre påfrestningar urholkas av befriande utsagor om genetiska och andra biologiska orsaker till ADHD. Tankestilen bakom dessa idéer pyr i en kulturtradition som är tyngd av skuld, men där sjukvården har tagit över hanteringen av den. Det skapar en perfekt grogrund för en diagnos som är så formbar att snart när samtliga av den nutida människans problem – allt från Bergfeldts hektiska liv till Daniels bråkande i skolan – kan fångas upp av den och avlasta individen från den skuld som annars skuggar ens person. Det riskerar att låsa fast människor mer än det hjälper dem vidare. Vi blir aldrig fria,

men skuldens kedjor blir lättare om vi bär dem tillsammans.

Referenser

- Laufer, M., Denhoff, E., & Solomons, G.: (1957). "Hyperkinetic Impulse Disorder in Children's Behavior Problems". *Psychosomatic Medicine*, 19(1), januari 1957.
- Schwarz, Alan: *ADHD Nation. The disorder. The drugs. The inside story*. Little Brown Book Group, 2016.
- "Skolan knäcker 120 000 barn", DN Debatt 1997-03-20.
- Riving, Cecilia: *Hela människor: patientmötet i behandling av psykisk ohälsa från sent 1700-tal till 1924*. Makadam förlag 2024.

Essä

Den uthålliga uppmärksamheten

av VICTORIA CLEVERBY

–Varför du bör studera klassisk grekiska.

Inte alla vet detta, men Virginia Woolf var under hela sitt liv fascinerad av antik grekiska. Hon började studera språket redan som ung, och återkom till sina studier flera gånger under sin livstid. När hennes essäsamling *The Common Reader* gavs ut 1925 fanns där en essä som på svenska fått titeln "Att inte kunna grekiska". En kort men kraftfull text i vilken hon ger uttryck för sin kärlek till det antika grekiska språket. Ändå inleder hon sin text med att påpeka att det är fåfängt, ja till och med dåraktigt, att anse sig kunna grekiska, när ingen levande människa vet hur orden lät då de talades av sin samtid. Hon frågar sig om det över huvud taget är möjligt att förstå den antika grekiskans

innersta mening, när inte bara årtusenden skiljer författaren och läsaren åt utan även traditioner och sedvänjor. Ändå är det tydligt att hon själv framhårdade i sina försök. Och hon är inte ensam, många är de som genom historien trollbundits av det antika grekiska språket och utsatt sig för dess prövningar.

Antik grekiska har en komplex grammatik, vilket gör studiet av språket till en ansträngning som kräver både systematik och precision. För att kunna utläsa ordens betydelse måste vi förutom att lära oss det grekiska alfabetet även hålla reda på fem olika kasus, göra oss bekanta med modus som inte längre existerar i det svenska språket, samt förstå verbformer som fokuserar på andra as-

pekter av görandet än de som vi i dag är vana vid. Eftersom ordföljden i grekiska är relativt fri, behöver vi, efter att ha analyserat varje ords form och funktion, kartlägga vilka ord som trots avstånd hör ihop, för att avgöra hur de olika satserna relaterar till varandra. Eva-Carin Gerö, tidigare professor i antik grekiska, liknar förfarandet vid att lägga ett pussel som utöver ett svårt motiv och många pusselbitar, saknar raka kanter och levereras med fem bitar för mycket som inte passar in någonstans.

Vad studier i antik grekiska skänker den som trots allt detta vågar ge sig in i det är en skärpt uppmärksamhet. En förmåga att "fästa blicken" för att låna ett uttryck av författaren Karl Ove Knausgård. Detta är något som kan vara svårt för många i dessa dagar. Den brittiska författaren och journalisten Johann Hari utkom 2022 med boken med den svenska titeln *Stulet fokus: så har vi blivit bestulna på förmågan att koncentrera oss*, i vilken han beskriver hur många i vår samtid upplever att deras koncentration förmåga drastiskt har försämrats. Detta är enligt Hari inte främst ett individuellt misslyckande utan ett samhällsligt problem, som kan anses vara en form av epidemi. På samma sätt som fetmaepidemin är ett resultat av vår förändrade miljö, är även vad Hari refererar till som "uppmärksamhetskrisen" detta. Denna kris kan ses som ett symptom på den "uppmärksamhetsekonomi" vi sägs leva i. I en samtid där enorma mängder information tillgängliggjorts via internet och våra smarta telefoner, lever vi i ett konstant flöde av aviseringar, nyheter och meddelanden. Genom teknik som är designad för beroende, och appar optimerade för engagemang, har vår uppmärksamhet gjorts till en vara som kan köpas och säljas på en marknad. Hari beskriver i sin bok mycket väl hur fokuset och uppmärksamheten har blivit en bristvara, och de djupa konsekvenser det får för vårt sätt att vara i världen. Men problemen som uppstår till följd av denna "uppmärksamhetskris" kan även få

konsekvenser för våra inre liv, något vi kan förstå först när vi går djupare in i själva uppmärksamhetens väsen.

Den franska mystikern Simone Weil skrev under sin korta livstid mycket om uppmärksamhetens natur. Weil, som likt Woolf började studera antik grekiska redan i unga år, utvecklade i sin text "Reflexioner angående skolstudiernas nytta för tillväxten i kärleken till Gud" sitt resonemang om uppmärksamhet, vilken hon ytterst ansåg vara en böneform. I texten som troligtvis skrevs 1942 påpekar Weil att det är lätt att tro att uppmärksamhet är ett slags muskelansträngning, men att så inte alls är fallet. För Weil är uppmärksamhet en ansträngning, men en negativ sådan. Det är att bromsa in tanken, hålla den tom såsom i väntan och beredskap, inte sökande efter någonting utan redo att ta emot. Därför blir uppmärksamhet för Weil inte en forcerad viljeakt eller spänd koncentration utan en förmåga att stanna upp i ett tillstånd som öppnar upp för mottaglighet. Studier kan hjälpa oss att träna upp denna förmåga, och om vi sedan riktar samma uppmärksamhet mot Gud, blir det en form av bön. Kanske influerade Weils många studietimmar i antik grekiska hennes förståelse av uppmärksamhetens natur? Sett till hennes beskrivningar av den negativa ansträngningen finner vi likheter i de moment en student i antik grekiska ställs inför i mötet med en text.

Weil menar att det första vi måste göra för att bli uppmärksamma är att bromsa tanken. Likheter finns i den långsamma och reflexiva läsningen som avkrävs den som vill förstå en text skriven på antik grekiska. När Eva-Carin Gerö säger att antik grekiska är ett pussel, väljer hon en passande bild för att beskriva den relativt fria ordföljd som en grekisk text har. Medan en mening på svenska främst förlitar sig på följden i vilken orden står för att låta läsaren veta vem som är subjekt respektive objekt, har den antika grekiskan i stället ett välutvecklat kasusystem där substantivens ändelser låter oss veta vilket kasus ordet tillhör, och följaktligen vilken funktion

det har i satsen. Att lära sig identifiera detta och hänföra rätt ord till varandra tar tid att pussla ihop, det kräver att vi dröjer oss kvar vid varje mening. Det går inte att läsa snabbt när språket självt tvingar oss till underkastelse. För att undfly detta underläge måste vi genomföra en reflexiv läsning där vi inte endast försöker förstå textens innehåll utan samtidigt reflekterar över varför texten fungerar som den gör. Vi granskar dess grundläggande uppbyggnad genom att nagelfara dess allra minsta beståndsdelar för att förstå hur allt hänger ihop. De bästa förutsättningarna för att kunna utföra denna typ av läsning är i ensamhet och tystnad. I miljöer med lite yttre stimulans får tanken chans att sakta ner, att bromsa in. Det är, för att anknyta till en annan av Wolfs essäer, att göra sig ett eget rum.

Weils filosofiska essä publicerades i hennes postumt utgivna bok *Attente de Dieu* (på svenska *Väntan på Gud*). I sina originaltexter använde Weil själv de etymologiskt besläktade orden *attente* och *attention* i sina utläggningar om uppmärksamhetens natur. *Attention* kommer ur det latinska ordet för uppmärksamhet *attendere*. Ett ord bildat av prefixet *ad-* ("till", "mot") samt verbet *tendere* ("att sträcka", "att spänna"), vilka tillsammans betyder "att sträcka sig mot" eller "rikta sinnet mot". Vi kan betrakta ordet i relation till den moderna psykologiska förståelsen av uppmärksamhet som menar att det är den mentala process genom vilken vi riktar och fokuserar vårt medvetande på vissa stimuli. Att rikta sinnet är exakt det vi som läsare av antika grekiska texter måste göra. När vi riktar vår uppmärksamhet mot texten för att söka förstå den måste vi inleda vår undersökning med att så noggrant som möjligt registrera den. På samma sätt som vi nogsamt studerar en ny älskares kropp för att kartlägga dess märken, ärr och rynkor måste vi notera alla de tecken, bokstäver och ord som konstituerar textens kropp. I stället för att på en gång hemfalla åt frågan "Vad betyder

denna text?" behöver vi fråga oss "Hur fungerar denna text?". Således får vi vid varje ny mening möjligheten att ställa oss vid alltings början, och närma oss texten med öppenhet. I stället för att bedöma eller värdera den, möter vi texten där den är. Det handlar alltså inte om att söka efter något dolt utan om att se allt det som faktiskt finns direkt framför oss.

Det som enligt Weil följer efter att tanken bromsas är en ansats att hålla tanken tom såsom i väntan och beredskap. Detta är något vi kan uppleva när vi i mötet med de grekiska orden lär oss ha flera tolkningar öppna samtidigt. Genom att betrakta ett enda ord kan vi finna en rikedom av bestämningar. Det till synes modesta verbet *ἐπαίδευσα* (*epaideusa*) låter oss veta vem som utfört handlingen (jag), när detta skedde (dåtid), hur handlingen betraktas (här punktuell snarare än som en process). Dessutom får vi veta att handlingen framställs som verklig och att det är subjektet som aktivt utför handlingen. På svenska skulle vi behöva översätta det som "jag undervisade". Vi skulle alltså behöva addera det pronomen som finns innefattat i det grekiska verbet, och vi skulle fortsatt gå miste om de ytterligare nyanser verbet ger oss. Denna typ av analys kräver en känslighet för form, då små skillnader kan ge helt olika betydelser. En eller två bokstävers skillnad kan avgöra om något är ett faktum eller en möjlighet, om handlingen är avslutad eller pågående. Eftersom flertalet verbformer är lika (ibland till och med identiska) måste vi kunna hantera flertydigheter, vilket i praktiken innebär att vi behöver ha flera hypoteser öppna samtidigt för att sedan testa dessa mot helheten, och utifrån det avgöra vilken tolkning som är mest koherent. I mötet med texten måste vi alltså dröja inför den innan vi gör den begriplig, och i stället göra oss hemmastadda i det mellanrum där språket kan få visa sig utan att genast bli brukat. I sin essä benämner Woolf denna plats som ett slags språng genom luften utan ord att stödja sig på. Betraktat ur Weils perspektiv blir språnget ett sätt för oss att befinna oss i ett tillstånd

där vi i stället för att söka lösningen inväntar den genom att stanna upp och öppna oss för mottaglighet.

Då vi har bromsat in tanken, och vinnlagt oss om att hålla den tom såsom i väntan och beredskap, behöver vi sedan försöka förbli i ett tillstånd där vi inte söker efter någonting, men ändå är redo att ta emot. När vi kommit så långt in i uppmärksamhetens väsen är det lätt att uppleva rollerna som ombytta. Det är inte längre vi som ser texten, utan texten som ser oss. Texten i sig har blivit subjektet som riktar sin uppmärksamhet mot oss, det direkta objektet. I denna förskjutning uppstår en ömsesidighet där det som tidigare framstod som ett objekt i stället träder fram som en motpart. Att läsa blir därmed inte endast en handling av tillägnelse utan en relation där texten kan komma att påverka oss. Att låta sig påverkas, att bli det formbara objektet, kräver den mottaglighet som Weil beskriver att uppmärksamheten kan öppna upp för. I mötet med den grekiska texten innebär detta att vår tidigare förståelse av vad en text är och hur den fungerar måste omprövas. Invanda tankemönster kan visa sig otillräckliga, och de begrepp vi tidigare förlitat oss på kanske inte längre räcker till. Att läsa grekiska blir därmed en process där vi successivt måste tillägna oss nya sätt att tänka. Genom denna process möjliggör vi en förändring i vårt sätt att se, att tänka och erfara, och om vi låter detta ske är vi vid textens slut inte längre desamma som vi var vid dess början.

För Weil är detta ett bevis på att studier kan göra oss mer etiska. Studierna kräver av oss att vi kämpar, och när vi misslyckas, att vi börjar om. Det gör ingenting om vi inte har en begåvning eller naturlig böjelse för ett ämne, tvärtom är det en fördel, eftersom det är problemlösningen i sig som verkar utvecklande för uppmärksamheten. Weil menar att det som sker i en sådan process är ett "avskapande". Vårt ego skalas av och vi blir mindre egoistiska. Men för att nå detta krävs det att vi håller ut. Denna aspekt av uppmärksamhet är svår att uppfatta i latinets *attendere*, men går att finna i det antika grekiska

ordet för uppmärksamhet – *προσέχω* (*proséchō*). Ett sammansatt verb bestående av de två orden: *πρός* (*pros*) som betyder "mot", samt *έχω* (*echō*) i betydelsen "ha, hålla". Ordet betecknar därmed en handling som innefattar både en riktning och ett kvarhållande: att vända sig mot något och samtidigt hålla sig fast vid det. Medan latinets *attendere* snarare betonar själva utsträckningen, en rörelse mot något, rymmer grekiskan också dess fullbordan i ett vidhållande. Om *attendere* beskriver uppmärksamhet som intention, framstår *προσέχω* snarare som uppmärksamhet i form av uthållighet.

Att rikta sinnet kräver ett beslut; att hålla det kvar, disciplin. För att lyckas krävs uthållighet. I praktiken är det ofta svårare att stanna kvar än att rikta sig. När vi riktar oss mot något har vi fortsatt möjligheten att rikta om oss, mot något annat, mot något nytt. Men om vi stannar måste vi bli kvar, vi kan inte genast gå vidare. Och det är när vi stannar som vi utsätter oss för möjligheten att bli påverkade. Här når vi kärnan i Weils uppmärksamhetsbegrepp; för henne är uppmärksamhet också uthållighet. Det är att inte bara vända sig mot något, utan att också förbli där. En av Weils svenska översättare – Margit Abenius – har framhållit att Weil själv förstod sitt val av orden *attente* och *attention* som en översättning av det grekiska ordet *ὑπομονή* (*hypomonē*), vilket betyder just "uthållighet".

Även om det, precis som Woolf i sin essä påpekar, finns ett stort avstånd mellan de gamla grekerna och oss, fortsätter vi ändå, generation efter generation, att studera grekiska. Att vi fortsätter detta studium beror kanske inte på att vi tror oss kunna överbryga avståndet, och därigenom finna grekiskans innersta mening, utan på att vi i själva försöket hittar något annat.

Vi finner genom våra långsamma läsningar att vi utvecklar ett reflexivt sätt att läsa där vi inte endast försöker förstå textens innehåll utan samtidigt reflekterar över varför texten fungerar som den gör. Detta blir möjligt för

oss först när vi i stället för att bedöma eller värdera texten, möter den där den är; när vi slutar söka efter något dolt, och i stället ser det som faktiskt finns direkt framför oss. Vi tränas också i att avstå från att omedelbart reducera texten till begriplighet, och att i stället för att söka lösningen invänta den, öppen för flera olika tolkningar. Genom denna process sker en förskjutning i relationen mellan oss och texten. En ömsesidighet uppstår varpå texten kan komma att påverka oss. Detta leder till att vår förståelse av vad en text är och hur den fungerar kan behöva omprövas, och att vi behöver tillägna oss nya sätt att tänka, vilket påverkar hur vi ser, tänker

och erfar. Men för att kunna göra detta måste vi inte bara rikta vårt sinne, vi måste uthålligt hålla det kvar. För att som Weil uttrycker det kunna bromsa in tanken, hålla den tom såsom i väntan och beredskap, utan att söka efter någonting, men redo att ta emot.

Ändå kommer det att komma dagar då vi trots idoga försök inte lyckas förstå särskilt många rader av vår grekiska text. De dagarna kan vi trösta oss med vetskapen att denna till synes resultatlösa ansträngning ändå bär frukt i det fördolda. En frukt Weil beskriver som ett ökat ljus i vår själ, som växer i samma mån som vår uppmärksamhet fördjupas, och som i sin renaste form övergår i bön.

Genom döden till livet

Edith Södergrans dikt "Kyrkogårdsfantasi"

av JÖRGEN BJÖRK

Sent i livet skrev den finlandssvenska poeten Edith Södergran (1892–1923) den i hög grad förbisedda dikten "Kyrkogårdsfantasi". Vid det laget hade hon gått igenom en religiös omvändelse vilket tydligt märks på hennes skrivsätt. Men inte bara det: av hennes efterlämnade brev framgår att hon mot slutet tog direkt avstånd från sitt tidigare författarskap, och egentligen från profant skapande i alla former. Ändå bidrog hon året innan hon dog med ett antal texter till tidskriften *Ultra*, kanske främst för att klara försörjningen av sig själv och sin mor. Till det publicerade hör inte "Kyrkogårdsfantasi".

Däremot finns dikten postumt utgiven i *Landet som icke är* (1925). Under sin livstid gav Södergran ut diktsamlingarna *Dikter* (1916), *Septemberlyran* (1918), *Rosenaltaret* (1919) och *Framtidens skugga* (1920), därut-

över ett par samlingar aforismer, vissa i egen volym med titeln *Brokiga iakttagelser* (1919), andra utgivna i *Ultra* under rubriken "Tankar om naturen". I en mycket generös utgåva av hennes samlade verk som kom ut som pocket häromåret på Appell Förlag ingår, förutom nämnda alster, bland annat det så kallade "vaxdukshäftet" som innehåller dikter hon skrev i tonåren.

Det är två saker som slår mig när jag läser igenom författarskapet. Det första är hur texterna så tydligt reflekterar utvecklingslinjen hos ett mänskligt psyke. Södergran var, som det står i Gunnar Tideströms biografi, "ett ensamt barn, uppvuxen i en sagovärld". Man ser hur barndomens sagoläsning sätter sin prägel på hennes diktning, alltsedan debut-samlingen. Men intressant nog kan man notera att sagomotiven i stort sett saknas i de